

FRA ANTI-MILITARISTISK NEUTRALISME TIL ATLANTISK AKTIVISME

Hovedlinier i socialdemokratisk udenrigs- og sikkerhedspolitik gennem 70 år

Af Poul Villaume

At Socialdemokratiet har været en politisk hovedkraft i opbygningen af den danske velfærdsstat turde være en truisme. Mindre opmærksomhed har det fået, at partiet gennem det sidste knap trekvarte århundrede har sat de dominerende fingeraftryk på Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitiske kurs, vel at mærke ikke blot i de regeringsbærende perioder, men også i de kortere eller længere tidsrum, hvor partiet har været i opposition.

Ledemotiver i dansk udenrigs- og forsvarspolitik helt tilbage fra tiden efter den Store Nordiske Krigs afslutning i 1720 var alliancefri neutralitet og, især efter tabet af Norge i 1815 og af Nordslesvig i 1864, anti-militarisme og en ikke-provokatorisk position over for de potentielt truende (nabo-)stormagter. Det overordnede formål var at holde Danmark ude af de europæiske stormagters militære konflikter. De gunstige erfaringer med den tysk-hældende neutralitet under Første Verdenskrig opmuntrede danske beslutningstagere fra Socialdemokratiet og Det radikale Venstre til efter Hitlers magtovertagelse i 1933 at følge en lavprofileret 'ligge død'-politik over for det aggressivt oprustende nazi-tyske naboland.

Denne i eftertiden ofte udskældte, men nok så realistiske 'eftergivenhedspolitik' var imidlertid ledsaget af en mindre påagtet, men nok så betydningsladet normativ sikkerhedspolitik. Den gik ud på på, via Folkeforbundet, at placere Danmark som en aktiv partner i de universalistiske bestræbelser på at skabe en verdensorden baseret på international ret, hvor små lande principielt skulle have samme rettigheder som store magter, og hvor magtpolitik ville have ringe spillerum. Små neutrale stater som de tre skandinaviske lande, Holland og Schweiz blev af ikke blot den radikale udenrigsminister P. Munch, men også af ledende socialdemokrater anset for at have større muligheder som vogtere af moralnormer og som ærlige mæglere i international politik, især fordi de ikke havde taget del i verdenskrigens industrialiserede massenedslagtinger. De vigtigste træk ved den socialdemokratisk-radikale regerings udenrigspolitik i 1930'erne var således en aktiv indsats for princippet om kollektiv sikkerhed, sanktioner imod aggressorer, samt international nedrustning, alt sammen båret af en generel skepsis mod stormagterne og deres oprustningspolitik.

Nazi-Tysklands besættelse af Danmark i 1940 var selvsagt et hårdt slag mod den hidtidige ikke-allierede og neutralistisk indrettede udenrigs- og sikkerhedspolitik. Under den ty-

ske besættelse intensiverede den yngre generation af (kommende) socialdemokratiske ledere da også kontakterne med danske officerer, både formelt (bl.a. via oprettelsen af organisationen "Folk og Værn") og på det uformelle personlige plan. Hensigten var både at modificere det traditionelle billede af Socialdemokratiet som militær-fjendtligt og at mindske kløften mellem den konservative officersverden og arbejderbevægelsen – givetvis også med henblik på efterkrigsverdenen. På den anden side fastholdt tilhængerne af neutralitetspolitikken, at en hovedgrund til Anden Verdenskrigs udbrud var den omstændighed, at Folkeforbundet var blevet gjort magtesløst som følge af stormagternes manglende støtte til, og i USAs tilfælde endda medlemskab af, Folkeforbundet.

I 1945 syntes alle de sejrende stormagter derimod at stå helhjertet bag den nye verdensorganisation for kollektiv sikkerhed, de Forenede Nationer. Derfor var Socialdemokratiet også – i øvrigt på linie med alle andre partier – helt indstillet på at leve op til de forpligtelser, som medlemskabet af FN satte, herunder nationale bidrag til den planlagte stående fredsbevarende FN-militærstyrke. Som følge af den kolde krigs skærpelse fra 1947-48 tabte FN imidlertid gradvis troværdighed som garanten for international fred og sikkerhed, og Socialdemokratiet bevægede sig nærmere henimod sin traditionelle, alliancefrie neutralistiske politik med brobygning mellem de stridende stormagter og en ikke-provokatorisk linie over for den dominerende nabostormagt, som nu havde indtaget det slagne Tysklands plads, dvs. Sovjetunionen.

Man var sig bevidst, at med Danmarks betydningsfulde strategiske beliggenhed mellem Øst og Vest i den kolde krig var landet blevet en mulig 'trædesten' for såvel Østs som Vests fremskudte fly- (og evt. flåde)baser. Dansk territorium spillede desuden rent bogstaveligt en nøglerolle ved bevogtningen af Østersøens ind- og udsejlingsfarvande, ligesom Danmarks nordatlantiske besiddelser, især Grønland, snart skulle vise sig af afgørende betydning for især USAs strategiske luftvåben.

Danmark var blevet en sandsynlig frontlinies-tat i den eskalerende kolde krig.¹

Det er her værd at bemærke, at end ikke det kommunistiske kup i Prag i februar 1948 fik ledende socialdemokrater som statsminister Hans Hedtoft til grundlæggende at ændre sikkerhedspolitisk holdning. Nok kunne der ikke herske tvivl om, at Danmark politisk, ideologisk og økonomisk var forankret i Vestblokken, hvis anti-kommunistiske principper og demokratiske idealer man naturligt delte (jvf. også tilslutningen til Marshallplanen i 1947). I alliancepolitisk henseende insisterede Socialdemokratiet imidlertid fortsat på, at Danmark måtte holde sig fra formelt medlemskab af såvel østlige som vestlige sikkerhedspolitiske alliance- eller blokdannelser. I de skandinaviske forsvarsforhandlinger 1948-49 var dette da også det danske Socialdemokratis vedholdende linie – altså at et evt. Nordisk Forsvarsforbund så vidt muligt skulle være fritstående.

Uanset graden af realisme i oprettelsen af et sådant forbund er det givet, at det norske Arbeiderpartis klare tilbøjelighed til at foretrække et eventuelt nordisk forbunds formelle bånd til Vestmagterne på forhånd var uacceptabelt ikke blot for den svenske socialdemokratiske regering og dens formelle neutralitetshævdelse, men også – hvilket har været mindre bemærket – for den danske regering. Ledende socialdemokrater som Hans Hedtoft, Julius Bomholt, Hartvig Frisch, Alsing Andersen og Rasmus Hansen udtrykte i de fortrolige diskussioner i begyndelsen af 1949 dyb skepsis og bekymring ved udsigten til de nordiske forsvarsforhandlingers sammenbrud og dét valg mellem "to onder" (Bomholt), som Danmark herefter stod over for: på den ene side isoleret neutralitet, på den anden side fuldt medlemskab af den nye Atlantpakt (sammen med Norge). I *begge* tilfælde kunne, frygtede ledende socialdemokrater, Kreml i værste fald tænkes at reagere med et militært angreb på Danmark.

Da det endegyldige sammenbrud for det skandinaviske forsvarsforbund indtraf, valgte den socialdemokratiske ledelse, med Hedtoft i spidsen, som bekendt alligevel resolut at gå

‘det mindste ondes’ vej: dansk medlemskab af Atlantpagten. På mindre end fire uger lykkedes det at vride et relativt flertal i partiet(s ledelse) – og i den offentlige opinion – i retning af en positiv holdning til den nordatlantiske løsning. Et anseeligt mindretal i partiet, og formentlig et endnu større mindretal blandt de socialdemokratiske vælgere, forblev imidlertid længe skeptisk over for eller direkte modstandere af partiledelsens Atlantpagt/NATO-politik. Hertil kom NATO-tvivlerne og NATO-modstanderne fra ikke mindst den parlamentariske samarbejdspartner Det radikale Venstres rækker. (Den undselige skare danske kommunisters NATO-modstand var med sine gennemskuelige motiver af mindre betydning). Tilsammen udgjorde disse NATO-kritikere iflg. jævnlige Gallup-undersøgelser i den følgende halve snes år gennemsnitligt halvdele af alle danske vælgere.

For at forstå udviklingen – og graden af kontinuitet – i Socialdemokratiets udenrigs- og sikkerhedspolitiske linie i NATO under den kolde krig er det afgørende at have de her anførte historiske, geostrategiske og indenrigspolitiske rammebetingelser i tankerne.

NATO-politikken: tilpasning og afskærmning

Danmarks første, formative periode som medlem af Atlantpagten (fra 1950: NATO) var naturligt præget af en række vigtige tilpasningsskridt.² I et afgørende tidsrum for disse skridt, fra efteråret 1950 til efteråret 1953, var Socialdemokratiet i opposition under statsminister Erik Eriksens VK-regering. Da Det radikale Venstre frem til slutningen af 1950erne principielt var imod Danmarks medlemskab af NATO og søgte at begrænse konsekvenserne af medlemskabet mest muligt, var VK-regeringen i alle NATO-spørgsmål afhængig af Socialdemokratiets stilling. Den socialdemokratiske ledelses store indirekte indflydelse på sikkerheds- og forsvarspolitikken i denne periode kunne således udøves uden det formelle regeringsansvars åg – hvilket Hans Hedtoft ved flere lejligheder fortroligt ytrede tilfredshed

med, idet ingen forventede, at den oprustningspolitik, NATO dikterede medlemslandene især efter Koreakrigens udbrud i juni 1950, ville være populær blandt de fleste socialdemokratiske vælgere.

Mest spektakulært blandt de danske tilpasningsskridt til NATO-medlemskabet var den tredobling af forsvarsbudgettet (fra godt 300 mill. kr. til knap én mia. kr.), som blev gennemført i de tre første år af 1950erne. Et andet var VK-regeringens undertegnelse, med fuld socialdemokratisk støtte, af den vidtrækkende bilaterale aftale (formelt i NATO-regi) med USA om de amerikanske baser i Grønland, som reelt gav USA frie hænder til at konsolidere og udvide sine militære aktiviteter på øen. 1951-aftalen skal imidlertid ses på baggrund af de forgæves bestræbelser, Hedtoft-regeringen i de første år efter 1945 havde udfoldet for at overtage kontrollen med de amerikanske militærinstallationer i Grønland.

Det er også vigtigt at understrege, at der – utvivlsomt under indtryk af de tungtvejende strategiske interesser, USA viste sig at have i Grønland – udviklede sig en bred dansk politisk konsensus, som også omfattede selv konsekvente NATO-kritikere, om, at Grønland var en del af den vestlige halvkugle både geografisk og i sikkerheds- og forsvarspolitisk forstand. Derfor var der i 1950erne og op i 1960erne en stiltiende accept af, at de sikkerheds- og forsvarspolitiske forbehold, som gjaldt for selve det (syd)danske territorium, ikke nødvendigvis også kunne gøres gældende for de fjerne arktiske områder i Grønland. Der er adskillige indicier fra de første år af 1950erne for, at især ledende socialdemokrater (men også embedsmænd i udenrigstjenesten) var bekymrede over USAs mulige offensive militære planer over for Sovjetunionen med grønlandsk territorium (Thule) som ét af udgangspunkterne. I resignation over de amerikanske militærinteressers intensitet i Grønland var det under disse omstændigheder bedst for danskerne – og russerne – ikke at vide for meget, synes de danske top-beslutningstagere at have konkluderet. Stats- og udenrigsminister H.C. Hansens nu herostra-

tisk kendte 'ikke-svar' (stiltiende accept) vedrørende USAs forespørgsel i 1957 om placering af atomvåben i Thule skal ses i dette lys.

De danske forsvarsudgifters vækst var langt fra tilstrækkelig til at imponere de amerikanske, britiske og andre større NATO-allierede. Tværtimod kritiserede de op gennem 1950erne ofte hårdt den (manglende) danske indsats, som nominelt lå nær bunden blandt NATO-medlemmerne. Dette var så meget mere alvorligt, iflg. de NATO-allierede, eftersom danskernes levestandard var blandt de allerhøjeste i NATO-landekredsen. Da det enkelte lands forsvarsindsats måltes som procentdel af BNP, var det derfor en direkte anfægtelse af ikke blot alliancens solidaritetsprincipper, men også af selve dens trusselopfattelse, at et så strategisk eksponeret land som Danmark ydede så relativt lidt til det fælles forsvar af NATO-området.

De danske beslutningstagere, herunder ikke mindst de socialdemokratiske, anførte heroverfor med vægt, at en forceret dansk forsvarsindsats ikke blot ville være meningsløs, så længe NATO alligevel ikke mente at kunne forsvare Danmark mod en sovjetisk militær besættelse i tilfælde af storkrig (det var situationen helt frem til omkring 1957); den ville også være en trussel imod landets socio-økonomiske stabilitet og den fortsatte folkelige opbakning bag NATO-medlemskabet. I et land med Danmarks (sikkerheds)politiske traditioner var den indre civile front mindst lige så vigtig som den ydre militære. Det såkaldte 'Grønlands-kort', dvs. henvisningen til de vigtige grønlandske installationer som (et af) Danmarks hovedbidrag til NATO-forsvaret, blev tilsyneladende kun spillet indirekte og med forsigtighed over for de allierede, bl.a. netop fordi det sydlige Danmarks og Grønlands militære roller blev set som to nok så adskilte sikkerhedspolitiske anliggender – både i København og i Washington.

Den danske tilpasning til NATO-medlemskabet blev imidlertid ledsaget af nok så betydningsfulde 'afskærmnings'-beslutninger fra primært socialdemokratisk side. Mest iøjnefaldende er naturligvis de velkendte base- og

atomvåbenforbehold, som på socialdemokratisk foranledning blev knæsat i hhv. 1953 og 1957/58. Disse to selvpålagte begrænsninger i dansk NATO-politik er undertiden – især i politologisk orienterede fremstillinger – blev anført som klassiske eksempler på småstatens bekvemme 'free rider'-politik i en alliance med én (eller flere) stormagter. På grundlag af omfattende, frigivet primærkilde-materiale kan det imidlertid med større ret argumenteres, at de afgørende begrundelser for især de socialdemokratiske ledes afkald på fremmede (NATO-)baser og atomvåben i fredstid på (syd)dansk jord var nøje *cost-benefit* sikkerhedsbetragtninger: Den forøgede militære sikkerhed for (syd)dansk territorium i kraft af fremskudte amerikanske NATO-baser i Jylland og/eller danske forsvarsstyrker udrustet med (amerikanske) atomvåben ville mere end opvejes af den forventede øgede sovjetiske militære trussel mod dansk (og nordisk) territorium som følge af de allierede skridt.

De socialdemokratiske beslutningstageres primære målsætning var at fastholde Danmark og Skandinavien som et lavspændingsområde mellem Øst og Vest, sammenlignet med det anderledes massivt oprustede Syd- og især Centraleuropa. Målsætningen skal ses i lyset af de socialdemokratiske politikeres bevidsthed ikke blot om Danmarks sårbare geostrategiske stilling i luftkrigens og atomkrigens epoke og den sovjetiske militære trussels nærvær, men også i bevidstheden om de spinkle udsigter til NATO-allieret undsættelse af Danmark i tilfælde af krig og den ikke altid sikre overbevisning om, at de amerikanske ledere ville modstå fristelsen til at udnytte USAs atomvåbenforspring til at slå præventivt til imod Sovjetunionen eller (i starten af Eisenhower/Dulles-regeringens periode) at indlede risikable "befrielses-" eller "tilbagerulnings"-operationer bag Jerntæppet. Konsekvensen af – eller prisen for – den danske politik var, at Danmark blev delvis frakoblet NATOs generelle, stærkt atomvåbendominerede strategiske planlægning sidst i 1950erne.

NATO-forbehold bag lukkede døre

De her nævnte elementer af traditionel ikke-provokations- og beroligelsespolitik over for den truende nabo-stormagt var således i forgrunden for socialdemokratisk NATO-politik op gennem 1950erne. Blandt de øvrige, mere diskret men ikke mindre bemærkelsesværdigt formulerede forbehold og reservationer fra især socialdemokratisk side over for den amerikansk anførte vestlige politik og strategi i den kolde krig i disse år.

For det første var danske socialdemokratiske ministre som oftest på vagt, når europæiske kolonimagter i NATO-diskussioner foreslog, at alliancen skulle påtage sig en international rolle *out-of-area*, hvad enten det var militært, økonomisk eller politisk. F.eks. var H.C. Hansens regeringer skarpt imod alle forslag om, at NATO skulle give teknisk-økonomisk bistand til u-landene, idet noget sådant ville gøre udviklingsbistand til et uønskværdigt politisk redskab i den kolde krig.

For det andet gik de socialdemokratiske politikere nærmest principielt imod den amerikansk initierede, vestlige strategiske handelsembargo over for Sovjetblokken (i COCOM-regi). Hedtoft og J.O. Krag udtrykte i starten af 1950erne fortroligt frygt for, at COCOM sigtede på økonomisk krigsførelse mod Sovjetblokken, og i 1956 erklærede H.C. Hansen over for de allierede, at COCOM var blevet overflødig og unødigt bidrog til at opretholde eller øge spændingen mellem Øst og Vest. Øst-Vest-samhandel kunne derimod være med til at skabe afspænding. I 1954 var Danmark, iflg. amerikanske diplomaters vurdering, blevet det mindst samarbejdsvillige af alle NATO-lande i COCOM.

For det tredje var især de socialdemokratiske politikere både i alliance-sammenhænge og på nationalt plan på vagt imod, hvad de anså for forgrovet og primitiv anti-kommunistisk medie-propaganda, især i NATO-koordineret sammenhæng; denne type propaganda var ikke blot overflødig og værdiløs i dansk sammenhæng, men også potentielt kontra-produktiv og skadelig for alliancens troværdighed

og for den folkelige opbakning bag NATO-medlemskabet.

De socialdemokratiske regeringer forholdt sig for det fjerde skeptiske over for den systematiske 'nuklearisering' af NATOs militærstrategi fra 1953-54, og fra 1955-56 søgte H.C. Hansen-regeringen sammen med den norske Arbejderparti-regering internt i NATOs organer at få opblødt dén "massive gengældelsesstrategi", som blokerede for, at NATO i tilfælde af storkrig kunne svare graderet og afbalanceret på en eventuel sovjetisk militær aktion. I forlængelse af denne skepsis søgte den socialdemokratiske ledede trekantregering i koordineret aktion med den norske regering på NATO-topmødet i december 1957 at få USA og andre NATO-stormagter til at udsætte beslutningen om at opstille mellemdistance-atomraketter i Vesteuropa, indtil våbenkontrolforhandlinger med Sovjetunionen var afprøvet. Forsøget mislykkedes, men Danmark og Norge fik indsat de hidtil klareste formuleringer om alliancens forhandlings- og afspændingsvilje i topmødets kommuniké.

På ét punkt afveg de socialdemokratiske ministre dog ikke fra USAs og NATOs hovedlinje, nemlig i afvisningen (trods verbal velvilje) af alle forslag fra sidste halvdel af 1950erne om militær udtynding i zoner eller bæltet ned gennem Europa, herunder tankerne om atomvåbenfrie zoner i Nordeuropa/Norden. Sådanne forslag ville nemlig anfægte kernen i NATOs atomvåbenbaserede strategi, som også omfattede undsætning af Danmark i krise- eller krigstid med atomvåbenbærende fly og tropper.

Ikke desto mindre blev det i slutningen af 1950erne og begyndelsen af 1960erne de socialdemokratiske ledede regeringers stadigt klarere politik mere eller mindre eksplicit at sammenkæde afkaldet på atomvåben på (syd-)dansk jord "under de nuværende omstændigheder" (dvs. i fredstid) med en international politik for nedrustning og afspænding. I disse år indtog Danmark således også gradvis mere selvstændige positioner i forhold til NATO-stormagterne på spørgsmål som atomprøvestop, ikke-spredning af atomvåben og et muligt forbud mod brug af atomvåben. Sammenkæd-

ningerne var logiske, for så vidt som de socialdemokratiske stationerings- og atomvåbenforbehold først og fremmest var ment som *politiske* markeringer; forbeholdene kunne, som nævnt, suspenderes i krise- og krigstilfælde.

Selv om de socialdemokratiske ledere med Hedtoft i spidsen i begyndelsen af 1950erne var éntydige tilhængere af et effektivt vesttysk militært bidrag til Vestens forsvar (landforsvaret af Jylland og sø- og flyforsvaret af øerne var utænkeligt uden), var det kun efter megen betænkningstid – og hårdt pres fra centralt NATO-hold -, at parti- og regeringsledelsen i 1960-61, også under indtryk af Berlin-krisen og Murens opførelse, omsider accepterede etableringen af en fælles militær Østersøkommando i NATO-regi (COMBALTAP). Det lykkedes den socialdemokratisk-radikale regering at få omdannet den foreslåede kommando fra en bilateral dansk-tysk (hvor vesttyske officerer naturligt ville have domineret) til en politisk langt mere ønskværdig multilateral NATO-kommando med stabe af blandet (dansk-norsk-tysk-britisk) nationalitet. Ikke desto mindre betød Østersøkommandoens etablering, at Danmark *de facto* blev tættere integreret – i krigstid – i alliancens atomvåbenbaserede strategi.

Warszawapagten påbegyndte netop på dette tidspunkt, i starten af 1960erne, sandsynligvis især som reaktion på Vesttysklands NATO-integration og Østersøkommandoens etablering, dén oprustning og de offensive øvelsesaktiviteter, som en halv snes år senere skulle give anledning til alvorlig bekymring i både danske og internationale NATO-kredse, og som skulle medvirke til at underminere dén relative af-spænding i Øst-Vest-forholdet, som ellers karakteriserede denne periode.

Østdiplomatisk aktivisme – og mere NATO-integration

Selv om megen yderligere forskning er påkrævet på disse punkter, forekommer det plausibelt at se den bemærkelsesværdige, men ofte oversete diplomatiske 'afspændingsoffensiv', som de socialdemokratiske ledede rege-

ringer under J.O. Krag og udenrigsminister Per Hækkerup i 1960erne lancerede over for Østeuropa, som en udenrigs- og sikkerhedspolitisk afbalancering af de forsvarspolitiske integrationsskridt, som især Østersøkommandoen var udtryk for. De bilaterale diplomatisk-økonomiske kontakter og åbninger fra dansk side til en række Warszawapagt-lande suppleredes af et multilateralt kontaktnet af mindre lande på tværs af alliancer og jerntæppe, den såkaldte "ti-landegruppe" (NATO-landene Danmark, Belgien og (senere) Holland, Warszawapagtlandene Rumænien, Ungarn og Bulgarien, samt de alliancefrie lande Sverige, Finland, Østrig og Jugoslavien).

Til diskussion i ti-landegruppen og under de bilaterale kontakter var forskellige forslag til fremme af afspænding i Europa, herunder det – oprindeligt sovjetiske (fra 1954) – om en al-europæisk konference om kollektiv sikkerhed. Som det første NATO-land støttede Danmark (ved Per Hækkerup) i 1965 offentligt tanken om en europæisk sikkerhedskonference, og i sommeren 1966 rejste Danmark ideen i NATO-Rådet, hvor den imidlertid blev blankt afvist.³

Spiren til en åben sprække mellem den danske afspændingspolitik og den officielle NATO-politik opstod på et tidspunkt, hvor den NATO-fjendtlige venstrefløj for alvor begyndte at fordømme såvel USAs krigsførelse i Indokina som NATO-medlemmet Portugals brutale kolonikrige i Afrika; hertil kom i 1967 det græske oberstkup, som USA og/eller ledende NATO-magter ansås for stiltiende at have godkendt. Især to begivenheder bevirkede imidlertid, at dén stormfulde offentlige debat om dansk NATO-medlemskabs forlængelse eller ophør efter Atlantpagtens første 20 år i 1969, som mange havde ventet (eller frygtet), stort set udeblev:

For det første vedtog NATO-Rådet i december 1967, på basis af et dansk-norsk udkast, den såkaldte Harmel-rapport, som for første gang udtrykkeligt fastslog, at NATO havde to i princippet ligeværdige opgaver, nemlig militær afskrækkelse og europæisk afspænding. Samtidig knæsattes NATOs nye militære atomvå-

bendoktrin om "fleksibelt svar" til afløsning af den "massive gengældelses" strategi. I begge tilfælde var der således tale om en sejr – i det mindste på det deklaratoriske plan – for standpunkter, som danske socialdemokrater havde fremført indadtil i alliancen gennem mere end 10 år. For det andet forekom det mange, at den sovjetiske invasion af Tjekkoslovakiet i august 1968 gjorde alternativer til fortsat dansk NATO-medlemskab mindre attraktive.

Det bør understreges, at VKR-regeringen i perioden 1968 til 1971 fortsatte den afgående socialdemokratiske regerings linie med aktivt at arbejde for en al-europæisk sikkerhedskonference. Men det blev den efterfølgende socialdemokratiske regering og dens udenrigsminister, K.B. Andersen, som i 1972-73 traf de konkrete forberedelser til Danmarks aktive deltagelse i især "kurv tre" (menneskelige kontakter m.v.) i den såkaldte CSCE-proces (Conference on Security and Cooperation in Europe). Danmark koordinerede på CSCE-konferencerne de vestlige holdninger i "kurv tre", hvilket harmonerede godt med det traditionelle danske (socialdemokratiske) grundsyn, at afspænding ikke blot var et anliggende for top-diplomatiet, men også angik "lav-politiske" områder som samhandel og menneskelige kontakter ('afspænding nedefra').⁴

Paradoksalt nok ledsagedes den generelle Øst-Vest-afspændingsperiode i første halvdel af 1970erne, herunder SALT I- og SALT II-aftalerne mellem USA og Sovjetunionen om strategisk atomvåbenkontrol og CSCE-procesen om sikkerhed og samarbejde i Europa, af en vis forværring i de dansk-sovjetiske relationer. Årsagen var Warszawapagtens fortsatte militære opbygning i Østersøområdet (jvf. ovenfor); når om de socialdemokratiske regeringer flere gange i slutningen af 1970erne udtrykte bekymring over for deres østeuropæiske modparter, specielt med henvisning til Warszawapagtens regelmæssige landgangs-øvelser nær danske kyster, blev de danske beklagelser afvist af Østlandene som 'koldkrigsretorik'.⁵

En væsentlig del af baggrunden for de østlige svar var givetvis, at NATOs nordkommando op gennem 1970erne bestemt ikke blot

passivt havde betragtet Warszawapagt-landenes aktiviteter, herunder de offensivt indrettede militærøvelser i det baltiske område. Danmarks og NATOs skridt omfattede 1) et intensiveret samarbejde mellem danske og vesttyske styrker i COMBALTAP-området; 2) forsvarsforliget af 1973, indgået mellem Socialdemokratiet, Venstre og de konservative, som for første gang udtrykkeligt indebar, at forbedrelse til modtagelse af allierede forstærkninger var et vigtigt element i dansk sikkerhedspolitik; 3) det mest offensive element i dansk NATO-forsvar blev i 1975 væsentligt styrket og moderniseret med anskaffelsen af F-16-jagerbomberflyene ("århundredets våbenhandel"); 4) endelig blev NATOs eksisterende mobile styrke-forstærkningsprogram for alliancens flanker (i Nord og Syd) udvidet i slutningen af 1976, da Danmark og USA undertegnede den første eksplite (men fortrolige) forstærkningsaftale under det såkaldte COB-pogram, som bl.a. drejede sig om stationering allerede i en spændings- eller kriseperiode af 80-120 *U.S. Air Force*-jagerbomberfly i Danmark, utvivlsomt især med henblik på offensive operationer i Østersøområdet.⁶

Det er værd at bemærke, at den her beskrevne, betydelige danske og NATO-allierede militære styrkeopbygning i Østersøområdet fandt sted under socialdemokratiske regeringer op gennem 1970erne. Opbygningen, og ikke mindst de allierede forstærkningsaftaler, betød, at Danmark ved indgangen til den nye Øst-Vest-spændingsperiode fra slutningen af 1970erne og i begyndelsen af 1980erne reelt var blevet tættere integreret i det fælles NATO-forsvar.

Fodnoter til "djævlens værk"

Under debatterne i NATO i 1977-78 om at starte produktionen af den såkaldte neutronbombe og om beslutningen om den såkaldte modernisering af NATOs mellemdistance-atomraketter i Vesteuropa holdt den danske socialdemokratiske ledede koalitionsregering (med Venstre) en lav profil. Der var dog tegn på en begyndende bekymring over den stigen-

de militæropbygning i både Øst og Vest, og især over den fortsatte atomkaprustning. Statsminister Anker Jørgensens offentlige stigmatisering af neutronbomben og alle atomvåben som "dævlens værk" i april 1978 var en afspejling heraf. En anden var det danske forbehold på NATO-rådsmødet måneden efter over for alliancens krav til medlemslandene om en årlig nettostigning i militærbudgetterne på hele tre pct.⁷

Især efter folketingsvalget i oktober 1979 og S-V-regeringens ophør begyndte en velartikuleret fjerdedel af den socialdemokratiske folketingsgruppe, sammen med venstrefløjspartierne og Det radikale Venstre, dele af pressen, samt de gryende uafhængige fredsbevægelser at rette alvorlig kritik mod flere sider af den aktuelle danske – dvs. i det væsentlige den socialdemokratiske – sikkerhedspolitik i NATO. Under indtryk heraf ændrede den nye socialdemokratiske regering og partiledelsen med statsminister Anker Jørgensen i spidsen gradvis kurs.⁸ På NATO-rådsmødet i december 1979 foreslog den socialdemokratiske regering således – i øvrigt helt på linie med udspillet 22 år tidligere, i december 1957 (jvf. ovenfor) – udsættelse i seks måneder af NATOs planlagte 'dobbelts beslutning' om dels udstationering af 572 nye atomraketter i Vesteuropa, dels et udspil til Sovjetunionen om en forhandlingsløsning med reduktion af de sovjetiske SS-20 atomraketter. De seks måneders udsættelse skulle iflg. Socialdemokratiet bruges til at undersøge mulighederne for en forhandlingsløsning *uden* en forhåndsbeslutning i NATO om at opstille de 572 raketter. De øvrige NATO-lande afviste det danske forslag, og V-K-oppositionen kritiserede (i øvrigt i modsætning til i 1957) ikke blot skarpt den socialdemokratiske position; fremtrædende borgerlige politikere foreslog direkte opstilling af nogle af atomraketterne på dansk jord.⁹

I 1979-80 begyndte den socialdemokratiske regering også at tøve mht. forsvarsbudgetterne. Under oppositionens og de allieredes udtalte protester fastholdt regeringen en 'nul-løsning' frem for de i NATO-Rådet vedtagne tre pct.s årlige nettostigning. Den internatio-

nale presse begyndte at skrive om faren for "danmarkiserings"-tendenser også i andre NATO-lande. Mindre opmærksomhed vakte det, at regeringen og V-K-oppositionen i 1981 nåede et stiltfærdigt kompromis med et forsvarsforlig på 0,75 pct. årlig stigning i budgettet. De tre gamle "NATO-partier" enedes også i starten af 1982 om officielt at indlemme Danmark i NATOs nye, omfattende *Rapid Reinforcement Plan*, som bl.a. indebar allierede forstærkninger ankomst til Danmark (dog uden forhåndoplagring af tungt materiel) allerede i en evt. *kriseperiode*. Trods den megen "danmarkiserings"-snak var landet tydeligvis, stadig under socialdemokratisk regeringstyre, blevet endnu tættere integreret i NATOs forsvarsplanlægning.

Parallelt hermed, og givetvis inspireret af parallelle udviklinger i Socialistisk Internationales partier i en række andre NATO-lande og i det såkaldte *Scandilux*-forum for (nord-vest)europæiske socialdemokratier, blev det danske Socialdemokrati gradvist mere lydhor for de uafhængige fredsbevægelser og disses række af især amerikanske 'mod-eksperter' kritiske analyser af (atom)våbenkapløbet. Ikke mindst effektiv var kritikken af de traditionelle strategi-eksperter 'balance-syndrom' som forældet og irrelevant: trods de seneste moderniseringer af de sovjetiske mellemdistance- atomvåben havde NATO iflg. 'mod-eksperterne' (som typisk var fhv. CIA- eller Pentagon-ansatte) allerede rigeligt med atomvåben i Europa til at gøre de 572 nye, superpræcise NATO-raketter både overflødige og potentielt destabiliserende. I stedet fokuserede socialdemokraterne i stigende grad på begreber som 'fælles sikkerhed' (jvf. f.eks. Palmerapporten fra 1982), atomvåbenfrie zoner og ikke-offensivt indrettede forsvarsstyrker.¹⁰

Socialdemokratiets traditionelle skepsis over for NATO-strategiens for énsidige fokusering på atomvåbnene, kombineret med partiets lige så traditionelle vægt på nedrustnings- og afspændingsfremstød, var utvivlsomt med til at bane vejen for den politik, det såkaldte 'alternative sikkerhedspolitiske flertal' i folketinget (Socialdemokratiet, Det radikale Venstre

og venstrefløjspartierne) kom til at stå for i årene 1983-1988. I i alt 25 folketingsdagsordener blev det pålagt skiftende borgerlige Schlüter-regeringer i internationale fora, herunder NATO, at arbejde for et totalt atomrøvestop, en fastfrysning af alle atomvåbenarsenaler i Øst og Vest, en international Øst-Vest-aftale om ikke-førstebbrug af atomvåben, tillidsskabende foranstaltninger som f.eks. atomvåbenfrie zoner i bl.a. det nordiske område, samt sikring af alene ikke-offensiv brug af USAs nye *Early Warning*-radarsystemer i Thule.¹¹

Selv om de borgerlige regeringspartier (og deres presse) kritiserede 'det alternative flertal' voldsomt for disse dagsordener, som notorisk ofte var på kant med USAs og NATOs officielle politik og strategi, havde kritikken naturligvis et "anstrøg af uoprigtighed",¹² eftersom regeringen i mere end 20 tilfælde på fem år accepterede at blive nedstemt i Folketinget på spørgsmål, som den angiveligt betragtede som alvorlige sikkerhedspolitiske anliggender for landet. Denne hidtil ukendte "ekstreme mindretalsparlamentarisme"¹³ havde givetvis sin forklaring i dels 'den alternative sikkerhedspolitik's' betydelige støtte i befolkningen (iflg. samstemmende meningsmålinger), dels den omstændighed, at V-K-partierne – og Det radikale Venstre – vægtede deres indenlandske 'økonomiske genopretningspolitik', som kun kunne gennemføres med de radikales stemmer, højere end sikkerhedspolitikken.

På den anden side var det tydeligt, at især regeringen efterhånden gerne så en afgørende styrkeprøve i striden om fodnoterne. Anledningen blev det såkaldte "atomvalg" i 1988, hvis (melo)dramatiske optakt udspillede omkring bestræbelsen på at stramme op på Danmarks (fredstids)politik om ikke at tillade atomvåben i danske farvande eller havne i forbindelse med fremmede flådebesøg. Forskellen mellem på den ene side Socialdemokratiets/'det alternative flertals' forslag, nemlig at de besøgende *skibe* (kaptajnerne) skulle mindes om det danske atomforbehold, og på den anden side Schlüter-regeringens eget forslag, nemlig at de besøgende skibes *lande* (regeringerne/ambassaderne) skulle underrettes, var

næppe substantiel. Ikke desto mindre valgte statsministeren og udenrigsminister Uffe Ellemann-Jensen at kalde det socialdemokratiske forslag en direkte trussel imod "Danmarks fulde medlemskab af NATO", og selveste USA udenrigsminister George Schultz hjalp til med advarsler om, at USAs hele afskrækkelses- og forstærkningspolitik var i fare.¹⁴

1988-valgets resultat var 'mudret', men de radikale benyttede lejligheden til at forlade 'det alternative flertal' – hvis relevans da også var svundet ind i takt med den kolde krigs hendøen sidst i 1980erne. Karakteristisk nok enedes den nye Schlüter-regering hurtigt efter valget med oppositionen om en kompromisformulering om flådebesøgene, som også accepteredes af NATO. Perioden med højlydt sikkerhedspolitisk strid havde nået sin afslutning. Dens baggrund havde imidlertid ikke blot været en vis radikaliserings af traditionelle socialdemokratiske forbehold over for dele af NATOs politik og strategi lige siden 1950erne. Baggrunden var i mindst lige så høj grad, hvilket ofte forbigås, en hidtil uset skærpelse af de borgerlige V-K-partiers NATO-politiske profil, formentlig ikke mindst under indtryk af Reagan- og Thatcher-regeringernes sikkerhedspolitiske militans i starten af 1980erne.¹⁵

Sådan var det i 90erne: aktivisme – eller tilpasning?

Med den kolde krigs afslutning omkring 1990 og bortfaldet af de umiddelbare militære trusler mod dansk territorium var det en udbredt forventning, at navnlig Socialdemokratiets traditionelle satsning på kollektiv sikkerhed, mægling og ikke-militær konfliktløsning, ikke mindst gennem FN-systemet, skulle få en opblomstring. Det har da også i et vist omfang været tilfældet. Siden de tidlige 1990ere har partiet helhjertet støttet de relativt store danske bidrag til FNs fredsbevarende operationer; i 1994, året efter Socialdemokratiets genindtagelse af regeringsledelsen, blev Danmark den største bidragsyder per capita til FN-styrkerne på Balkan.

Også CSCE-processen, som Danmark un-

der socialdemokratiske regeringer i 1960erne og 1970erne havde været én af initiativtagerne til (jvf. ovenfor), så ud til at skulle blive et helt naturligt og centralt værktøj i dén al-europæiske sikkerhedspolitik, som det udelte kontinent nu muliggjorde. Udvidelsen, styrkelsen og institutionaliseringen af CSCE (fra 1995: OSCE) skulle gøre organisationen til fokus for regionale, og om nødvendigt trans-atlantiske brobygnings- og tillidsskabende skridt mellem det gamle Øst og Vest. Traditionelle militæralliancer, i permanent beredskab til at imødegå (eller starte) storstilede militære operationer, evt. med (trussel om) øjeblikkelig og massiv brug af atom- og brintbomber, syntes nu irrelevante for de sikkerhedsproblemer, som NATO-Rådet præcist påpegede i alliancens nye Strategiske Koncept fra slutningen af 1991 – få uger inden Sovjetunionens endelige sammenbrud: ustabilitet forårsaget af “økonomiske, sociale og politiske problemer, herunder etnisk rivalisering og territoriale konflikter”. Traditionelle socialdemokratiske mærkesager som fredelig, ikke-militær konfliktløsning, præventivt diplomati og våbenkontrol syntes kort sagt at kunne få optimale vilkår i den “nye verdensorden”.

NATOs fortsat ubestridte førermagt, USA, viste imidlertid kun yderst beskednen interesse for en reel styrkelse af de kollektive sikkerhedsorganer, hvor især Rusland havde indflydelse bl.a. i form af vetoret – dvs. FN(s Sikkerhedsråd), CSCE/OSCE, og det Nordatlantiske Samarbejdsråd (NACC). I begyndelsen af 1992 blev det USAs (fortroligt formulerede) politik ikke blot at fastholde en væsentlig amerikansk militær tilstedeværelse i Vesteuropa og bevare den vestlige alliances fortsatte sammenhængskraft, men også direkte at “forhindre dannelsen af sikkerhedsarrangementer udelukkende for europæerne, som ville underminere NATO”.¹⁶

Det blev i stigende grad klart, at også den socialdemokratiske regering i Danmark anså NATO for at være af mindst lige så stor betydning som under den kolde krig. I en udenrigsministeriel regeringsrapport fra 1993 om principperne for dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik frem mod år 2000 blev det slået fast, at

NATO fortsat var “den uerstattelige garant for Danmarks territoriale integritet”. Iflg. rapporten ville NATOs integrerede militære samarbejde desuden hindre re-nationalisering af landenes forsvarspolitik, ligesom NATO ville være det vigtigste forum for at sikre fortsat amerikansk engagement i Europas sikkerhed; endelig skulle NATO i stigende grad have rollen som (regional) ‘entreprenør’ for de legitimerede universalistiske sikkerhedsorganisationer, FN og CSCE/OSCE, i fredsbevarende og fredsskabende operationer.¹⁷

Først med NATO-topmødet i januar 1994, da USAs præsident Clinton for første gang – uden forudgående, større debat i alliancen – erklærede NATOs geografiske udvidelse mod øst som et højt prioriteret fremtidigt projekt for NATO, blev det også den danske socialdemokratiske ledede regerings helhjertede position at arbejde for NATOs udvidelse – og for det parallelle “Partnerskab for Fred” (PfP)-samarbejde mellem NATO og de tidligere Sovjetblok-lande. I nogle henseender tog Nyrup Rasmussen-regeringen endda tæten som NATO-medlem: Omkring årsskiftet 1993-94 indgik Danmark brede rammeaftaler om forsvarssamarbejde med Polen, de tre baltiske lande og Rusland, og siden 1996 har Danmark, som det eneste NATO-land, åbent talt for hurtigt og fuldt NATO-medlemskab for alle de tre baltiske lande, uanset de vedholdende russiske indsigelser.

Tilsyneladende har den danske regering, sammen med den amerikanske, i al diskretion været en drivende kraft i formuleringen af NATOs *de facto*-politik med at minimere forskellen i status mellem NATO-medlemmer og de PfP-lande, som ønsker fuldt NATO-medlemskab, især hvad angår de baltiske lande. Også NATOs nye, mobile *Rapid Reaction Forces* og de fleksible *Combined Joint Task Forces*, som skal sætte NATO i stand til hurtigt og effektivt at sætte betydelige styrker ind i de “nye konflikttyper”, dvs. primært “fredsstøttende” *out-of-area*-operationer i PfP-regi, har i sidste halvdel af 1990erne fået Nyrup Rasmussen-regeringens fulde støtte.¹⁸

Et nøglespørgsmål i disse sammenhænge har været, hvorvidt den nye danske, i vidt om-

fang socialdemokratisk inspirerede udenrigs- og sikkerhedspolitiske aktivisme med stadigt mere dominerende militære indslag er baseret på, dvs. sanktioneret og legitimeret af *universalistiske* sikkerhedsorganisationer som FN (subsidiært OSCE). I det omfang, dette har været tilfældet, kan der næppe tales om et kvalitativt brud på traditionelle socialdemokratiske sikkerhedspolitiske principper i 1990'erne, men snarere om en kvantitativ udvidelse i praksis af den hævdvundne danske prioritering af FN og af internationale retsprincipper, som altid har været til størst fordel for mindre lande som Danmark.

Imidlertid har den nuværende socialdemokratisk ledede regering ved flere lejligheder i de seneste par år – sammen med de øvrige NATO-lande – brudt med egne hidtidige principper om, at medvirken til militær magt anvendelse mod tredieland skal have hjemmel i resolutioner vedtaget i FNs Sikkerhedsråd. Sådanne brud skete i begyndelsen og i slutningen af 1998, da regeringen, støttet af et flertal i Folketinget, stillede et Hercules militærtransportfly til rådighed for en USA-anført militærkommando, som (i december 1998) gennemførte bombninger af Irak. Og det var tilfældet, at Danmark i efteråret 1998 og igen i foråret 1999 stillede F-16 jagerfly til rådighed for en NATO-kommando, som (i foråret/forsommeren 1999) udførte omfattende bombninger af Jugoslavien i forbindelse med krigen om Kosovo.

Disse militære operationer skal uden tvivl også ses i lyset af vedtagelsen af NATOs nye Strategiske Koncept fra april 1999. I dette giver NATO – efter amerikansk insisteren – udtrykkeligt sig selv lov til i fremtiden at udføre militære *out-of-area*-operationer – reelt uden nogen geografiske begrænsninger, dvs. kloden rundt, såfremt det sker under påberåbelse af det endnu vagt definerede (og ekstremt selektivt praktiserende) begreb 'humanitær intervention' til beskyttelse af menneskerettigheder *eller* til beskyttelse af NATO-landenes vitale strategiske interesser (forsyningen med vitale energi-kilder er udtrykkeligt nævnt i Konceptet). Som et at de få europæiske NA-

TO-lande synes den danske regering ikke på noget tidspunkt at have luftet kritiske synspunkter eller alvorlige indvendinger imod denne potentielt særdeles farlige omgåelse af traditionelle internationale retsprincipper, som da også har mødt betydelig skepsis i mange lande uden for NATO-kredsen.¹⁹

Konklusion

Sammenfattende må det konstateres, at Socialdemokratiets bærende udenrigs- og sikkerhedspolitiske standpunkter gennem en menneskealder synes at være under radikal forandring i de seneste år. Forandringer, som vel at mærke kun til dels kan forklares med de radikalt ændrede internationale omgivelser, som udenrigspolitikken udspiller sig i. Den klare tendens til i alt væsentligt at identificere sig med den amerikanske regerings linie i stort set alle NATO- og sikkerhedspolitiske anliggender – herunder også spørgsmål som afvisning af at give afkald på førstebrug af atomvåben og énsidigt brud på ABM-traktaten fra 1972 – er ny. De afskærmningsbestrebelse, som indtil omkring 1990 prægede Socialdemokratiets holdning til visse sider af den amerikanske stormagtspolitik, er forsvundet. Samtidig er de beroligelseskridt og ikke-provokationshensyn, som under den kolde krig prægede Socialdemokratiets linie over for Moskva, ligeledes så godt som forsvundet.

Sat en smule på spidsen er den socialdemokratiske sikkerheds- og forsvarspolitik på væsentlige punkter ændret fra en relativt selvstændig og stormagts skeptisk, forhandlings- og mæglingsorienteret brobygningspolitik, som vel at mærke under Den kolde krig gav Danmark en reel indflydelse på egen sikkerhedssituation i NATO, til en lidet selvstændig, militært fokuseret tilpasningspolitik til de vestlige stormagters og i særdeleshed til USAs sikkerhedspolitiske prioriteringer. Denne politik har allerede bragt, og vil muligvis i fremtiden i endnu højere grad bringe, Danmark på konfliktkurs med større og mindre (nabo)lande og landegrupper, som forbliver uden for NATO-kredsen.

Det store og uafklarede spørgsmål er, om denne nye politik *på langt sigt* giver et lille land som Danmark større eller mindre sikkerhed og større eller mindre udenrigspolitisk indflydelse og påvirkningsmuligheder på landets nære og fjernere omgivelser.

Noter

1. Dette og det følgende bygger især på Hans Branner (1990), Thorsten Borring Olesen (1993), Thorsten Borring Olesen (1994), samt Poul-Villaume (1995) ss. 91-120.
2. Dette og det følgende afsnit er i alt væsentligt baseret på Poul-Villaume (1995). Se også DUPI (1997).
3. Seidenfaden-rapporten (1970), ss. 249-251; samme, Bilag (1970), ss. 150 f.; Jeanne K. Laux (1972).
4. Nikolaj Petersen (1973); Ole Nørgaard, Per Carlsen & Nikolaj Petersen (1995) s. 137 f.
5. Bent Jensen (1987), s. 128 ff.
6. Nikolaj Petersen (1987); Jan Øberg (1981).
7. Erik Boel (1988), ss. 131-144.
8. Nikolaj Petersen (1983), s. 38 f., 41 f.; Erik Boel (1983), ss. 153-156; Alex Frank Larsen (1999), ss. 79-82 og 354-360.
9. Nikolaj Petersen (1983), s. 39.
10. Se hertil især Nikolaj Petersen (1985); David Jens Adler (1984); Jørgen Dragsdahl (1992).
11. Den præcise ordlyd af samtlige 25 folketingsdagsordener er aftrykt i Erik Boel (1988), ss. 233-239.
12. Formuleringen skyldes Nikolaj Petersen (1987), s. 37.
13. Jvf. politologen Jørgen Goul Andersen (1995).
14. Aktørernes kontrasterende beretninger findes især i Lasse Budtz (1998); Uffe Ellemann-Jensen (1996); Poul Schlüter (1999), ss. 140-153 og 220-225.
15. Wilhelm Christmas-Møller (1984); Nikolaj Petersen (1987), s. 37; Hans-Henrik Holm (1989); Poul-Villaume (1995).
16. Formuleringerne er fra et fælles Pentagon/National Security Council-direktiv, som blev lækket til *The New York Times* (her cit. fra *International Herald Tribune*, 12. marts 1992). Lækagen forårsagede en skandale, og der kom dementier fra topplan i Washington.
17. Udenrigsministeriet (1993), ss. XII, 53 f., 62-67, 200.
18. Dette og det følgende er mere detaljeret analyseret i Poul-Villaume (1999), ss. 50-55.
19. For to fortrinlige analyser af det politisk-diplomatiske forløb i og uden for NATO op til Kosovo-krigen i foråret 1999, se Peter Gowan (1999) og Kjell Magnusson (1999). For mine egne bidrag, se f.eks.

Poul-Villaume: "Kortsynet krigseventyr" (nyhedsanalyse i *Information*, 26. marts 1999); Poul-Villaume: "At slukke brand med benzin" (kronik i *Information*, 8.-9. maj 1999); Poul-Villaume: "NATO-krigens seks myter" (kommentar i *Information*, 4. juni 1999); Poul-Villaume: "Pusling-landet, der vågnede?" (kronik i *Kristeligt Dagblad*, 19. juni 1999).

Anvendt litteratur bl.a.:

- Adler, David Jens (1984): *Det europæiske teater. Bogen om raketterne og den nye atomvå bendebat*, København: Eirene.
- Andersen, Jørgen Goul (1995): *Politik og samfund i forandring*, København: Columbus.
- Boel, Erik (1988): *Socialdemokratiets atomvåbenpolitik 1945-88*, København: Akademisk Forlag.
- Branner, Hans (1990): "Vi vil fred her til lands... En udenrigspolitisk linje 1940-1949-1989. Historiske erfaringer som kilde til sikkerhedspolitisk omvurdering", *Vandkunsten*, årg. 1:3, ss. 47-90.
- Budtz, Lasse (1998): *Her stod vi af. Fodnoterne, der skabte historie*, København: Fremad.
- Christmas Møller, Wilhelm (1984): "Krisen omkring Danmarks sikkerhedspolitik med særligt henblik på en bestemmelse af de borgerliges positioner", ss. 34-60 i: Christian Thune & Nikolaj Petersen (red.): *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1983*, København: DUI/DJØF.
- Dragsdahl, Jørgen (1992): *Gensyn med den kolde krig*, København: Eirene.
- DUPI (Dansk Udenrigspolitisk Institut) (1997): *Grønland under den kolde krig. Dansk og amerikansk sikkerhedspolitik 1945-68*, København: DUPI.
- Ellemann-Jensen, Uffe (1996): *Din egen dag er kort*. København: Aschehoug.
- Gowan, Peter (1999): "The NATO Powers and the Balkan Tragedy", *New Left Review*, no. 237, March/April 1999, ss. 83-105.
- Holm, Hans-Henrik (1989): "A Democratic Revolt? Stability and Change in Danish Security Policy 1979-1989", *Cooperation and Conflict*, vol. XXIV, ss. 179-197.
- Jensen, Bent (1987): *Tryk og tilpasning. Sovjetunionen og Danmark siden 2. Verdenskrig*, København: Gyldendal.
- Larsen, Alex Frank (1999): *Anker: Mennesket, magten og meningene*. København: Gyldendal.
- Laux, Jeanne Kirk (1972): "Small States and Inter-European Relations: An Analysis of the Group of Nine", *Journal of Peace Research*, nr. 2, ss. 147-160.
- Magnusson, Kjell (1999): *Rambouilletavtalet: Teksten*,

förhandlingarna, bakgrunden, Uppsala Universitet, Juni 1999.

Nørgaard, Ole, Per Carlsen & Nikolaj Petersen (1995): "Danish Ostpolitik 1967-1993: Breakdown of Stability – Unknown Challenges", ss. 133-161, i:

Carsten Due-Nielsen & Nikolaj Petersen (eds.): *Adaptation and Activism: The Foreign Policy of Denmark 1967-1993*, Copenhagen: DJØF Publishing.

Olesen, Thorsten Borring (1993): "The Lesser Evil. The Danish Social Democratic Party and the Decision to Join the Atlantic Pact, 1948-49", Working Paper, Historisk Institut, Århus Universitet.

Olesen, Thorsten Borring (1994): "Jagten på et sikkerhedspolitisk ståsted: Socialdemokratiet og holdningerne til sikkerhedspolitikken 1945-1948", ss. 15-54, i: Birgit Nüchel Thomsen (red.): *Temaer og brændpunkter i dansk politik efter 1945*, Odense: Odense Universitetsforlag.

Petersen, Nikolaj (1973): "Danish Security Policy in the Seventies: Continuity or Change?", ss. 7-38, i:

Holst, Johan Jørgen (ed.): *Five Roads to Nordic Security*, Oslo: Universitetsforlaget.

Petersen, Nikolaj (1983): "Konsensus eller konflikt? Dansk sikkerhedspolitik 1979-83", ss. 34-62, i: Christian Thune & Nikolaj Petersen (red.): *Dansk Udenrigspolitisk Årbog 1982*, København: DUI/DJØF.

Petersen, Nikolaj (1985): "The Scandilux Experiment: Towards a Transnational Social Democratic Security Perspective?", *Cooperation and Conflict*, vol. XX, ss. 1-22.

Petersen, Nikolaj (1987): *Denmark and NATO 1949-1987*, Forsvarsstudier 2/1987, Oslo: Forsvarshistorisk Forskningscenter.

Seidenfaden-rapporten (1970): *Problemer omkring dansk sikkerhedspolitik*, I + II (Bilag), København: [Udenrigsministeriet].

Schlüter, Poul (1999): *Sikken et liv. Erindringer*, København: Aschehoug.

Udenrigsministeriet (1993): *Principper og perspektiver i dansk udenrigspolitik: Dansk udenrigspolitik på vej mod år 2000*, Copenhagen: Udenrigsministeriet.

Villaume, Poul (1995): *Allieret med forbehold: Danmark, NATO og den kolde krig. En studie i dansk sikkerhedspolitik 1949-1961*, København: Eirene.

Villaume, Poul (1999): "Denmark and NATO Through 50 Years", i: Bertel Heurlin & Hans Mouritzen (eds.): *Danish Foreign Policy Yearbook 1999*, Copenhagen: DUPI (Danish Institute of International Affairs), ss. 29-61.

Øberg, Jan (1981): "Små landes muligheder for selvstændig sikkerhedspolitisk handlen indenfor og udenfor de eksisterende alliancesystemer: Forstærkninger og forhåndslagring som eksempel", i: Ole Nørgaard

& Per Carlsen (red.): *Sovjetunionen, Østeuropa og dansk sikkerhedspolitik*, Esbjerg: Sydjysk Universitetsforlag, ss. 100-124.

Abstract

Poul Villaume: From anti-militaristic neutralism to Atlanticist activism. Main features of Social Democratic foreign and security policies during 70 years. *Arbejderhistorie* 4/99, s. 22-34.

The article is an outline of salient features of the security and defense policies of the Danish Social Democratic Party since the early 1930's. Century-old traditions of anti-militarism and a non-provocative posture towards potentially hostile neighbouring great powers were carried on by the Social Democratic-led governments in the 1930's and even after the Second World War, now merged with Danish membership of the United Nations and, from 1949, the Atlantic Pact (NATO). During the Cold War, Social Democratic alliance policies consisted of not only integration and adaptation, but also of significant reservations (screening) towards some of the strategies and policies of NATO. Social Democratic inspired Danish reservations and independent initiatives to promote negotiations and détente made some difference by helping to preserve the Scandinavian region as an area of relative low-tension during the Cold War. The significant increase in Danish contributions to UN peace-keeping operations under Social Democratic-led governments in the 1990's are acknowledged; yet the article questions whether Danish security and influence upon the international environment are enhanced in the long run by the radically changed Social Democratic security and defence policy in the direction of 'militarization' and 'activism' in the 1990's and the unprecedented Social Democratic loyalty towards assertive U.S. and NATO security policy priorities.

Poul Villaume, Institut for Historie, Københavns Universitet, Njalsgade 102, 2300 København S.